

Lese- og skrivevansker

Undervisningstiltak

Forslag til materiell fra Arbeid med ord

I det følgende presenterer vi en grovinnstilling av elever med lese- og skrivevansker og ulike tiltak man kan sette i verk for å hjelpe disse elevene. I den forbindelse viser vi til materiell blant produktene som gis ut av Arbeid med ord Læremidler A/S

Grovinnstilling

Den sene leser,
Den unøyaktige og hurtige leser
Motoriske leseproblemer

Repetert lesing

Repetert lesing er den viktigste metoden
i utarbeidingen av vårt materiell.

Parlesing

Ypperlig metode for å hjelpe elevene mens de leser.
Kan brukes på alle med lesevansker.

Daglig trening

Daglige økter med lese- og skrivetrening
er en forutsetning for å få til en god fremgang.

Lyddopptak av lesing

Lyddopptak av lesingen til elever kan være et ypperlig
hjelpemiddel for å finne ut hva de strever med.

Elevens sterke side

Finn ut noe eleven er flink til, og fremhev dette.

Lese- og skrivekurs

Jobb systematisk.
Kjør fast program.

Den sene leser

- Den sene leser har få parate ordbilder (ord som han klarer å lese raskt). Dette fører til at det blir vanskelig å mestre helordslesing.
- Overdreven lydering (eleven bruker lang tid på å «syng» lydene sammen til ord). Dette fører til et lavt lesetempo. Ordene blir også vanskelige å forstå.
- Stavelseslesing av lange ord mestres dårlig.
- Mange ord skrives lydrett (folk skrives fålk).

Tiltak

Parate ordbilder

Det er av avgjørende betydning for fremgang at eleven får innlært de vanligste ordene som parate ordbilder. Det vil med andre ord si at ordene blir lest direkte uten at eleven må si lydene i ordene. Det er naturlig å starte med de 100 vanligste ordene. Kanskje må man gå videre og innlære ytterligere 200 vanlige ord.

Materiell:

- Lesehjul parate ordbilder. Helordslesing av de 300 vanligste ordene.
- Repetert lesing C, 3 og 6 er ordtreningshefter. Kan brukes på ulike nivå.
- Leseøving 1 og 2 har tekster med mange av de vanligste, korte ordene. 2.–5. trinn.
- Ida og Pål bøkene har tekster med mange av de vanligste, korte ordene. 2. og 3. trinn.
- Ida og Pål Oppgaveperm
- Hei på deg 1–17. Tegneserier. 1–10 er for begynnerleseren. 11–17 er litt mer avansert.
- Bøkene ABCD om Are og Lene. Begynnerleseren.
- Bøkene 1–6 om Eva og Per. 2.–3. trinn.
- Trylleboksen. Lesing av ord og gåter (også oppgaver i engelsk og matematikk).

Trene på å lese lange ord (stavelseslesing)

Det nytter ikke å lese lange ord lyd for lyd. Eleven må få trening i å dele inn ord inn i stavelser: lokomotiv lo ko mo tiv

Det kan være lurt at eleven først setter loddrette streker mellom stavelsene i et ord, så skrives stavelsene og til slutt skrives ordet på vanlig måte. Bruk gjerne ord fra tekster som skal leses.

Det kan være nødvendig å starte med ord som har to stavelser.

Materiell:

- Stavelser 1–3. Grunnleggende trening i å dele ord inn i stavelser.
- Kom og les. 4 hefter. Systematisk progresjon for å utvikle leseteknikken. Begynnernivå.
- Nå kan jeg lese (omtrent alle ordene har bare en stavelse). Begynnernivå.
- Nå kan jeg lese Oppgaveperm
- Oppgavemiks Diverse norsk 1 og 2. Sammensatte ord, ord i ord, stavelser m.m. Mellomtrinn.
- Oppgavemiks Grammatikk 1 og 2. Oppgaver i grammatikk hvor det fokuseres mye på bøyning av ord, kan være fin trening. Mellomtrinn.
- Tim og Tom 1 og 2. Arbeidsbøker for videreutvikling av lese- og skriveferdigheten på 3.–5. trinn. Totalt 143 sider med ulike oppgavetyper. Her får elevene mye trening.

Språklydene

Det er viktig å kunne uttale lyder og ulike lyd-forbindelser raskt. Det forenkler lesingen.

Materiell:

- Lesehjul A+B. Trener lesing av lyder og lyd-forbindelser. Enkelt å ta i bruk.
- Grunnleggende leseinnlæring. Innlæring av lyder m.m.
- Jeg vil lære å lese 1-4. Arbeidsbøker for den første lese- og skriveopplæringen.
- Leseboka mi 1 og 2. Arbeidsbøker for den første lese- og skriveopplæringen.
- Lesing etter bokstavinnlæringen
- ABC for minoritetsspråklige Arbeidshefte
- ABC for minoritetsspråklige Oppgaveperm
- Lydlek. Omfattende opplegg for innlæringen av de norske språklydene.
- Fokus på skriving 1. Gir trening i å lytte ut lydene i ord i rett rekkefølge.

Lesetekster som er tilpasset nivået til eleven

Det er viktig at eleven hver dag har en lese-økt av tekst som han har forutsetning for å klare å lese. Det må være noen utfordringer, men eleven bør kunne oppleve en viss flyt under lesingen av teksten. Bruk gjerne parlesingsmetoden som står under Generelle råd på slutten.

Repetert lesing

Repetert lesing vil være en viktig metode for å hjelpe Den sene leser. De trenger å se de samme ordene mange ganger for å utvikle parate ordbilder. Vi har utviklet en rekke hefter for repetert lesing og fått mange tilbakemeldinger om gode resultater med denne metoden. I våre hefter er repetert lesing en naturlig del av metodikken. Eleven må lese samme tekst to ganger og utføre en luketekst med den samme teksten etterpå. I tillegg er det oppgaver hvor mange av ordene fra teksten går igjen. Bruk av luketekster gir i tillegg trening i leseforståelse.

Materiell for repetert lesing og leseforståelse (klassetrinnene er veiledende):

- Alle må lese mye 1–5, 1.–3. trinn.
- Repetert lesing A–E, 2.–4. trinn.
- Repetert lesing 1–3, 3.–4. trinn.
- Repetert lesing 4–7, 5.–7 trinn.
- Repetert lesing 8–15, 7.–8. trinn.
- Repetert lesing 18–21, 8.–10. trinn, vo, vgs.
- Oppgavemiks Artikler 1–6. 5.–10. trinn, vo, vgs.
- Fortellinger og eventyr, Hodja, 5.–10. trinn, vo, vgs.
- Helhetslesing ABCDEF, 5.–10, trinn, vo, vgs.
- Bøkene ABCD om Are og Lene m/oppgavesamlinger, begynnerleseren.
- Bøkene om Eva og Per 1–11 med to oppgavesamlinger, 1.–6. trinn.
- Sirkelserien, 10 bøker med to oppgavesamlinger, 5.–7. trinn.
- Jeg vil lære å lese 5–8, 2.–5. trinn.

NB! Disse hjelpemidlene vil også kunne brukes på Den unøyaktige, hurtige leser og Motoriske leseproblemer.

Hjelp over lang tid

Det kan ta lang tid å forbedre leseferdigheten til De sene leser, og det er av stor betydning at det jobbes systematisk. Kanskje ser man ikke noen fremgang før det har gått fem til seks uker. Det er viktig at eleven har lese- og skrivelekser tilpasset hans nivå. Lekser som er for vanskelige, må eleven få hjelp til på andre måter (datatekniske hjelpemidler, foreldre).

Den unøyaktige og hurtige leser

- Gjetter mye, gjerne ut ifra de første bokstavene i et ord.
- Utelater eller legger til endelser i ord.
- Klarer av og til å lese lange ord.
- Problemer med lydene og å lytte ut lydene i ord. Det fører ofte til at det mangler bokstaver i ord som skrives.
- Leser forbi tegn og stopper på feil sted i teksten.
- Problemer med å forstå hva de har lest.

Tiltak

Trene på å være nøyaktig

I forbindelse med denne typen lese- og skrivevansker vil det være viktig å trene på å være nøyaktig. Snakk med eleven om følgende:

- Lese med et rolig tempo.
- Se godt på ordene. Mange små ord leses feil fordi elevene ikke tar seg tid til å se nok på ordene.
- Det kan være til hjelp for noen å ha en linjal under linjene når en tekst skal leses.
- Mange elever leser også bedre når de peker på ordene. Etter hvert som de blir flinkere til å lese, kan det være naturlig å slutte med dette.
- En lesevinkel kan kanskje også tas i bruk. Den kan lages i papp og ha en pil i vinkelen (se egen tegning under Motoriske lesevansker).
- Noen bruker også en lesemaske. Da trenger man tynn svart papp. Lengden på lesemasken må være som bredden på siden i boka. Det skjæres ut en leseåpning i pappen. Denne skal være slik at kun en linje ses i leseåpningen. Når pappen er svart og siden i boka er hvit, blir teksten ekstra tydelig. Den svarte pappen må ellers dekke tre til fire linjer over og under linjen som skal leses (se egen tegning under Motoriske lesevansker).

Lydanalyse, sekvensanalyse

Det viser seg ofte at Den unøyaktige og hurtige leser mestrer bokstavene/lydene enkeltvis, men får problemer når lydene i ord skal lyttes ut i rett rekkefølge. Dette fører til at ord blir lest og skrevet feil. Det mangler ofte bokstaver i ord som blir skrevet, og gjettinger på ord som skal leses, forekommer ofte. Noen elever holder på med det som kalles for «lydplukking». Da er det opphold mellom uttalen av lydene, og det blir svært vanskelig å forstå ord som skal leses. Hvis elevene i tillegg bruker bokstavnavn, blir problemene enda større. Dette må avlæres så fort som mulig.

Sekvensanalyse er viktig. Det betyr at eleven må få trening i å lytte ut lyder i ord i rett rekkefølge. Det kan være bra å ha diktater hvor eleven må skrive lydrette ord. Dette kan gjøres på ruteark. Da får eleven først beskjed om hvor mange bokstaver det er i ordet som skal skrives. Eleven teller opp antall ruter og skriver ordet. Da er det lett å kontrollere om alle bokstavene i ordet er kommet med. Det vil ofte være nødvendig med mange øvelser. Faste diktater i et lese- og skrivekurs vil være naturlig.

Materiell:

- Fokus på skriving 1. Skriving av lydrette ord i ruter.
- Lesehjul A+B kan være et fint hjelpemiddel til å øve seg på å lese konsonantforbindelser.
- Grunnleggende leseinnlæring. Innlæring av lyder m.m.
- Lydlek. Omfattende opplegg for innlæringen av de norske språklydene.
- Lesehjul lyd- og formforveksling
- Lesehjul lydforveksling og ikke-lydrette ord
- Materiell som står under Parate ordbilder for Den sene leser kan også passe.

Parlesing

Parlesing er viktig for å få eleven til å sette ned tempoet og bli mer nøyaktig. Metoden er beskrevet på slutten under Generelle råd.

Lesing av korte, vanlige ord

Det er ikke sikkert at det er nødvendig å trene spesielt på lesing av korte, vanlige ord. Det viser seg ofte at eleven leser disse ordene greit når de tar seg litt tid til å se ordentlig på dem.

Stavelseslesing

Eleven har kanskje ikke forstått at ord kan leses i stavelser. Når de møter et langt ord, gjetter de på ordet ut ifra innholdet eller de første bokstavene i ordet. De kan gjøre fin fremgang når de får øvelser å takle lange ord ved hjelp av stavelseslesing. Se Trening i å lese lange ord som står under Den sene leser.

Trene opp innholdsforståelsen

Bruk av luketekster er et godt hjelpemiddel i denne sammenheng. Når man anvender luketekster, er ord i teksten tatt bort. Eleven må selv sette inn ord slik at det blir god mening. Se listen Materiell for repetert lesing og leseforståelse under Den sene leser.

Motoriske lesevansker

- Hakkete lesing, dårlig flyt. Det blir mange stopp og gjentakelser av det som skal leses.
- Flakkete øyebevegelser (øynene går ikke i en jevn bevegelse fra venstre mot høyre under lesingen, men kan gjøre «hopp» tilbake).
- Reversallesing (ordene lese feil vei, eks. rom blir til mor, bokstaver speilvendes, ofte store problemer med b d).
- Dårlig håndskrift.

Tiltak

Elever med motoriske leseproblemer kan gjøre mange av de samme feilene som de to andre typene, og undervisningen må legges opp deretter. Materiell for repetert lesing og leseforståelse som står under Den sene leser kan være aktuelt for elever med motoriske vansker.

Motorisk trening

Vi anbefaler å ta kontakt med en fysioterapeut hvis man mener at en elev har behov for et program i motorisk trening. Det er ikke vitenskapelig bevist at motorisk trening gir bedre lese- og skriveferdighet. Det som er helt sikkert, er at det har mye å si for selvfølelsen til den enkelte å bli flinkere motorisk. Hvis man gjør det bra på et område, kan dette virke inn positivt på andre områder også.

Parate ordbilder

Det blir viktig for en elev med motoriske vansker å få lært seg flest mulig parate ordbilder. Det er mye lettere for eleven å si ordene direkte enn å måtte lydere ordene. Se Materiell for Den sene leser.

Noen elever vi har møtt med motoriske lesevansker, har gitt uttrykk for at de ikke liker så godt å lese høyt. Kanskje dette kommer av at de ved høytlesing må gjøre motoriske bevegelser med taleorganene og øynene, noe som kan være vanskelig for dem. En elev sa en gang da han skulle lese ordet: brannbil: «Jeg vet hva det står der, men jeg får ikke sagt det».

Parlesing

Parlesing vil kunne være en viktig støtte for eleven under lesing. Se: Generelle råd.

Skriving

Mange med motoriske vansker har en dårlig håndskrift, og bruk av datamaskin vil i de fleste tilfeller være en stor fordel.

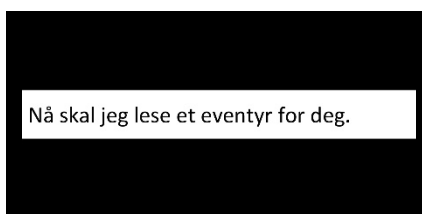
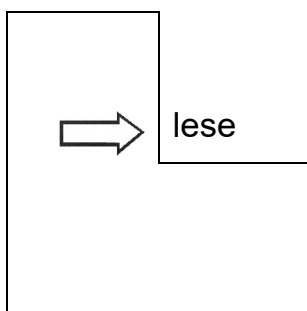
Peke ved lesing

Mange elever leser også bedre når de peker på ordene. Etter hvert som de blir flinkere til å lese, vil det være naturlig å slutte med dette.

Øve retningssans

Det kan være vanskelig å trene opp elevens retningssans for å avhjelpe problemene med at bokstaver speilvendes og ord leses feil vei. Vi anbefaler også her en eventuell hjelp av en fysioterapeut. Et lite og enkelt hjelpemiddel kan være en lesevinkel. Klipp ut en 90 graders vinkel i papp. Vinkelen føres fra ord til ord under lesingen. Ordene skal stå i vinkelen når de leses. Tegn gjerne en pil som peker mot ordene. Pilen skal minne eleven om at ordene skal leses fra venstre mot høyre.

Lesevinkel og lesemaske

Lesemaske

Andre forhold i forbindelse med lese- og skrivevansker

Synsproblemer

Problemer med synet kan ødelegge for lesingen. Vi har opplevd at elever kan klare seg greit gjennom den første leseopplæringen når det er lite tekst på sidene, store typer på bokstavene og god «luft» mellom ord og bokstaver. Problemene har oppstått når det blir mer tekst på sidene og mindre typer på bokstavene.

Hos noen elever med synsproblemer kan synsinntrykket fra et ord «henge igjen» og ødelegge for lesingen av det neste ordet. Noen elever har også sagt at bokstavene «hopper ned» på linjen under. Det er ikke sikkert at elever som har disse problemene, sier fra om dette. De tror det skal være slik. Elever med disse problemene, kan ha nytte av å få teksten forstørret opp.

Elever med store lese- og skrivevansker bør sjekkes av en synslege eller optiker, gjerne en som har erfaring med elever med lese- og skrivevansker.

Nedsatt hørsel

Nedsatt hørsel kan føre til problemer med å lære seg å lese. Her har vi ikke mye erfaring, men nedsatt hørsel kan gjøre at innlæringen av de ulike språklydene blir mangelfull.

Dysleksi

I Norge regner man med at cirka tjue prosent av befolkningen har lese- og skrivevansker i større eller mindre grad. Når det gjelder et prosenttall for hvor mange som har dysleksi (alvorlige lese- og skrivevansker), opereres det med litt ulike tall, fra to til seks prosent.

Det er ikke alltid lett å vite om en person har dysleksi eller om det er mindre alvorlig og bare blir betraktet som generelle lese- og skrivevansker. Den diagnosen må overlates til en spesialpedagog å sette. Vi tenker at hvis en elev har fått mye systematisk trening over lang tid og viser liten eller ingen fremgang, at han da kan ha dysleksi. Det kan ellers være greit å vite at dysleksi ofte går igjen i familier.

Generelle råd

Parlesing har vist seg å være en god metode for mange.

Elev og lærer leser teksten samtidig. Hvis eleven sier et ord feil, gjentar den voksne ordet. Eleven gjentar ordet, og lesingen fortsetter. Denne måten å lese på kan virke litt unaturlig til å begynne med, men går som regel greit når man blir vant til det. NB! (Ikke alle liker det. Da gjør man som beskrevet under her.)

Etter hvert har kanskje eleven lyst til å lese på egen hånd (det kommer an på vanskegraden av teksten, ikke velg for vanskelige tekster). Hvis eleven leser et ord feil eller stopper lenge ved et ord, sier den voksne ordet. Eleven gjentar ordet, og lesingen fortsetter. Eleven skal med andre ord ikke presses til å lese ord som han ikke får til, men få god hjelp istedenfor.

Det er viktig at elevene opplever at det blir flyt i lesingen slik at han kommer gjennom teksten uten alt for mange problemer. Det er bedre å begynne med litt lette tekster enn for vanskelige. Eleven må få følelsen av å lykkes.

Hvor lenge man holder på, vil selvsagt være forskjellig fra elev til elev. En daglig økt med lesing på cirka 20 minutter er å anbefale.

Ta eleven med på råd

Etter hvert som elevene blir eldre, er det fornuftig og ofte mer motiverende om de får være med på å bestemme selv. Hva skal vi lese/skrive om? Hvordan vil du ha hjelp? Hvilke ord vil du øve på?

Datatekniske hjelpemidler

Det er viktig å finne fram til datatekniske hjelpemidler som elevene kan ha behov for.

Lekser

Elever med store lesevansker, må få hjelp til vanskelige lekser som de ikke kan klare å gjøre selv. De bør ha sitt eget lese- og skriveopplegg som gjør at de får trening på sitt nivå.

Selvtillit

Elever med store lese- og skrivevansker opplever mange nederlag. Det vil ofte gå utover selvtilliten deres. Det er derfor viktig at man fokuserer mye på det som de er flinke til. Det er i tillegg flott hvis venner og medelever kan oppleve dette. Eksempel: En mor fortalte at sønnen hennes, som hadde store lesevansker, så mye lysere på livet etter at han lærte å svømme og stupe. Det viste seg at han ble en av de beste i klassen til dette. **Alle har behov for å vise at de er flinke til noe.** Dette er for noen like viktig som selve undervisningen i å bli flinkere til å lese og skrive.

Lese- og skrivekurs

Gjør gjerne et lydopptak av lesingen på forhånd. Da kan man lytte til dette opptaket for å finne ut hva eleven strever med. Lag et program som gjennomføres likt fra gang til gang (kanskje må man ha litt prøving og feiling til å begynne med). Etter hvert som arbeidsrutiner innlæres, vil programmet være lett å gjennomføre. Gi lekser som du vet eleven kan klare. Gå gjerne gjennom leseleksen på skolen. Da kan det bli en god opplevelse å lese for noen hjemme. Hør elevene i leseleksen på skolen også. Repetert lesing er en viktig og god metode for å få til fremgang. Ha gjerne litt kos på slutten av en time. Noen elever liker ikke å utføre formelle treningsoppgaver. I tilfelle, legg vekt på korte treningsøkter. Gjerne ikke mer enn fem minutter.

Elever som har store lese- og skrivevansker, kan ha stort utbytte av eneundervisning. Det er fordi de trenger mye individuell hjelp.

Diverse materiell:

Vi minner om følgende materiell som blir mye brukt i lese- og skrivekurs:

Dyrene i skogen snakker 3.– 5. trinn, Lesestrategi og lesetrening i fagtekster 5.–10. trinn og Les, tegn og farg 2.–4. trinn.

Lese og skrive

Vi har ofte opplevd som lærere at elever som burde lese mye, leser lite. Det er i denne sammenheng viktig at skolen har gode samlinger av bøker på ulikt nivå slik at man kan tilby alle elevene mye lesestoff. Elever som skriver mye, blir også flinkere til å lese. Det er viktig at man ikke «overtar» lyderingen av ord som eleven holder på å skrive (elevene sier ofte lydene i ord høyt når de skriver). Man bør heller ikke være for opptatt av rettskrivingen når elevene skriver fritt. Det kan være lurt å notere ned vanlige ord eleven skriver feil, og trene på disse i andre sammenhenger.

Materiell:

- Fokus på skrivning 1–6, 1.–5. trinn. Elever leser små fortellinger og skal skrive selv etterpå.
- Inneholder også skrivning til bilder.
- Skriveglede. Arbeidsbok som inneholder 12 påbegynte fortellinger m/oppgaver. 2.–4. trinn.
- Tim og Tom 1 og 2. Arbeidsbøker for videreutvikling av lese- og skriveferdigheten på 3. og 4. trinn.

Rettskriving

I begynneropplæringen er det viktig at elevene får lært rett skrivemåte av de vanligste ordene. Lesehjul parate ordbilder har lister med disse ordene. Se ellers 75 Diktater (3. og 4. trinn) og Oppgavemiks Rettskriving 1 og 2 (mellomtrinnet). Se også repetert lesing C, 3 og 6.

